

Literatur

1. Шванебах Б.Э., Ревзин И.И. Учебное пособие по теории перевода с немецкого языка на русский . Москва, 1960.
2. Швейцер А.Д. Теория перевода . Москва, 1988.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода . Москва, 1990.
4. Федоров А.В. Основа общей теории перевода. Москва, 1983.
5. Barchudarov L.S. Sprache und Übersetzung. Moskau, 1979.

Dos.Məsməxanım Qazıyeva
ADU

SƏHNƏ DİLİNİN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məişət nitqində danışığ nitqinin əsas əlamətlərindən hər hansı biri(yəni bilavasitə və fərdi ünsiyyət) zəiflədikdə tələffüzün aydınlığı və dəqiqliyi kəskin sürətdə yüksəlir, ünsiyyət dairəsinin genişlənmə şəraiti və ya kütləvi kommunikasiya isə nitqin daha da artıq dəqiqliyini və aydın olmasını tələb edir.

Səhnədə isə danışanla dinləyən arasındakı münasibətlər həyatda olduğundan fərqlənir, çünki səhnədə bütün hadisələr, o cümlədən nitq davranışı tamaşacıların gözləri qarşısında baş verir. Burada səhnə nitqi iki nöqtəyə ünvanlanır: danışan eyni vaxtda öz nitqini həm bilavasitə səhnədəki tərəf müqabilinə, həm də zalda oturmaş tamaşacıya ünvanlamış olur. Tərəf-müqabil üçün anlaşılıqlı olan nitq həm də zalda oturanlar tərəfindən eşidilməli və başa düşülməlidir. Səhnədəki aktyor öz tərəf müqabilinin nitqinin fəal şahidi, tamaşacı isə səhnədəki söhbətin passiv iştirakçısı rolunu oynayır. Burada səliqəsiz diksiyaya yol verilə bilməz, belə tələffüz dinləyiçiləri səhnədə çərəyan edən hadisələrdən yayındırır, tamaşacı zalı tərəfindən səhnədə baş verənlərin düzgün qəbul edilməsini və başa düşülməsini cətinləşdirir.

Bütövlükdə səhnə hərəkəti kimi, səhnə nitqi də həyatın sadəcə təkrarı və ya təqlidi deyildir, həyatın dərinindən təhlil və konsentrasiyasıdır [157, s.41]. Səhnə nitqinin tipoloji xüsusiyyətləri onun tarixi və milli ənənələri ilə səsleşir. Bu nitq xalqın bütövlükdə mədəniyyəti, dili, bədii ədəbiyyatın bütün rəngarəng janrlarının ümumi vəziyyəti ilə sıx bağlıdır. Səhnə nitqi həyatdakı nitqdən daha dərin mənalı, daha ifadəli, daha tipikləşdirilmiş olur. [173,

s.101].Öz kökləri ilə məişət danışığı nitqinə bağlanan səhnə nitqi eyni zamanda həm ona adekvat, həm də ondan fərqli olaraq daha normativdir və bu normativlik dramaturqun öz yaradıcılığında istifadə etdiyi xalq dilinin zənginliklərinə əsaslanır.Xalq danışığı dilindən fərqli olaraq, müəllif sözü yığcam, məzmunlu, obrazlı və təsirlidir.

Öz təbiətinə görə səhnə nitqi daha dialojidir.Danışığı üslubu pyesdə təqdim edilən real münasibətləri bzündə əks etdirir.Məsələn, Şekspir qəhrəmanları xarakteroloji nitq xüsusiyyəti ilə seçilməsə də, böyük dramaturq onları həyatda olduğu kimib tam sərbəst şəkildə danışmağa məcbur edir.Bəzən personajların nitqi qəsdən adiləşdirilir və məişət nitqinə uyğunlaşdırılır, bəzən neytral üslubda verilir, bəzən isə parlaq şəkildə tipikləşdirilir və zənginləşdirilir.

Fonetik baxımdan səhnə nitqi gündəlik danışığı praktikasından fərqli olaraq, daha normativ və stabildir.gündəlik nitqdə təsadüf edilən noradan yayınma halları səhnə nitqinə gətirildikdə bu öz spesifikliyi ilə diqqəti çəlb edir.Bütün tələffüz və səs qüsurları təkçə estetik baxımdan deyil, həm də məzmun baxımından səhnə nitqinə seçiyyəvi kolorit verir, aktyor və onun rolunu ifadə etdiyi obraz haqqında müəyyən təsəvvürlərin formalaşmasına səbəb olur.

Səhnə nitqi bir biri ilə sıx bağlı olan iki funksiyanı yerinə yetirir:

1) ünsiyyət funksiyası

2)personajın seçiyyəsinə əksətdirmə funksiyası-bu zaman nitq konkret ünsiyyəti şəraitində şəxsiyyətin psixofizik əlamətlərini əks etdirir.

Bir çox hallarda teatr səhnə nitqini ştamplardan təmizləmək üçün məişət danışığının sadəliyini nitqin ifadəliliyinə qarşı qoyur.Səhnə nitqinin sadəliyi hec də loru dilin intonasiası deyil, yüksək niq həqiqətidir və bu həqiqət aktyorun psixoloji aləminə dərinədən nüfuz etməsi , onun emosional hissələrini düzgün tutması ilə,onun öz fədi fikrinə malik olması , müəllif üslubuna sadıq qalması, obrazın daxili hissələrini tam özünüküləşdirməsi ilə təmin edilir.Belə sadəliyin özü də yüksək təbiilik olmalıdır. Bəzən «sadəlik» ümumiyyətlə bədiyyat sahəsindən , əsl inçəsənət sahəsindən, geri qalır.Sadəlik improvizasiyanın və ya hansısa böyük bir ilhamın nətiçəsi deyildir.İnsanın saysız-hesabsız mürəkkəb ideya və

fikirlərini ifadə etmək üçün maksimum dərəcədə lakoniklik və sadəlik tələb olunur. Belə lakoniklik və sadəlik təmin edildikçə tamaşacı, dinləyiçi, oxucu üçün sənətkarın ideyasından onun realizə edilməsinə qədər uzanan yolu həqiqətən ən qısa düz xətt boyunca keçmək mümkün olur. [157, s.44]

Sadəliyin arxasında hər şeydən əvvəl insanın nə haqqında və nə üçün danışdığını bilməsi, bunu əyani hiss etməsi və görməsi, bunu bir obraz kimi qavraması durur. Sadəliklə ifadəlilik arasında ziddiyyət yoxdur. Rolun əsl həyatı ifasından doğan sadəlik aktyorun səhnədəki fərdi və təkrarsız nitqinin ifadəliliyi deməkdir.

Kennet Taynen 1964-çü il aprelin 6-da Birminqem teatrında nümayiş etdirilmiş «Otello» tamaşasının məşqləri zamanı böyük ingilis aktyoru Lourens Olivyenin fəaliyyəti ilə bağlı yazdığı qeydləri nəşr etdirmişdir. Burada aktyor Olivyenin fərdi sənətkarlığı və təkraredilməz nitq xüsusiyyətləri haqqında danışır:

I AKT, 2-çi səhnə.

Birinci gəliş: sadəcə şənlik, hiyləgər gözlər və zərif pələng təbəssümü. Lap əvvəldən aydındır ki, aktyor oyununun necə olacağından asılı olmayaraq tam fiziki təcəssüm əldə ediləcəkdir... Yaqo ilə söhbətin əvvəlində Olivye sanki Otellonun adamlar arasında geydiyi maskanı üzünə keçirir: bu ağ dərili insanların zənçilər haqqında yaratdığı mifi öz davranışı ilə təsdiqləyən kifayət qədər ağıllı və həssas bir zəncidir. O özünü sadə və yalnız gözlərini orabura hərlədən insan kimi göstərir; əslində isə (bir cox aristokratlar kimi) yüksək dərəcədə inkişaf etmiş irqi üstünlük hissini gizlədiq...

Hadisələrin gedişi zamanı yazılmış qeydlər: səhnənin əvvəlində aktyor uzun budaqlı qızıl gülü əlində tutaraq, onunla oynayır, onu qoxulayır. Bu V pərdənin ikinci səhnəsindəki aşağıdakı misraları qabaqlamaq deyilmi:

That can thy light relume. When I have pluck'd the rose,
I cannot give it vital growth again,
It needs must wither: - I'll smell it on the tree-

(Buqada nəzərə almaq lazımdır ki, Şekspir dramın mətnində Otellonun əlində gül tutması, onunla oynaması və gülü qoxuması haqqında hec bir remarka göstərişi vermir. Aktyor Olivye hadisələrin gələcək inkişafını, V aktın həmin səhnəsində Otellonun göstərilən frazasında qızıl güllə müqayisə məqamını nəzərə alaraq əvvəlki səhnədə personajın bu gülü sevdiyini göstərmək istəmiş, frazanın

birdən birə göydən düşmə yaranmadığını əsaslandırmağa çalışmışdır. Bu aktyorun maraqlı tapıntısı kimi diqqəti çəlb edir. -M.Q)

Keep up your bright swords, for the due will rast them-sözlərini frazanın sonunda, demək olar ki, mehribanlıqlı yüngül mərhəmət caları ilə söyləyir. Otellonun birçə görünüşü bəs edir ki, qalmaqal kəsilsin. Otello elə adamlardandır ki, səsini qaldırmadan qarşısındakının itaətinə nail olur.

I AKT, 3-cü səhnə

Senat səhnəsi... Otello boynunda xac gəzdirir və Brabansio onu Dezdemonanı sehrbazlıqla özünə cəzb etməkdə ittiham edərkən «assimilyasiya olunmuş» zənci xac çevirir... Otello özünü ecazkar səyahətləri haqqında danışarkən səsində bir qürur duyulur,

And of the Cannibals that each other eat,

The Anthropophagi...

sözlərinə catanda isə aktyor buradakı yunan sözünü elə tələffüz edir ki, sanki mötərizədə əlavə etmək istəyir: «bəlkə də, siz bilmirsiniz, şəmin məxluqların adını öyrənmək üçün elmi termin budur». O, kinayə ilə demək istəyir ki, avropalıların afrikalıdan məhz hansı hekayəti eşitmək istədiyini əla bilir (çəmi bir frazada?, bir ustanın ixtiyarında olanda intonasiya necə gücə malik olur).

This to hear

Would Desdemonaseriously incline:

But still the house –affairs would draw her thence;

Which ever as she could with haste dispatch,

She'd come again, and with a greedy ear

Devour up my discourse:-which I observing,

Took once a pliant hour; and found good means

To draw from her a prayer of earnest heart

That I would all my pilgrimage dilate,

Whereof by parcels she had something heard,

But not intentively: I did consent:

And often did beguile her of her tears,

When I did speak of some distressful stroke

That my youth suffer'd. My story being done,

She gave me for my pains a worlf of sighs:

She swore,-in faith, twas strange, twas passing strange

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, səhnə nitqi, səhnə və televiziya nitqindən fərqlidir, öz qrimi ilə seçilir, tamaşaçı və dinləyicinin diqqəti xüsusi vurğulanan nitq konturları və çalarlarına yönəldilmiş olur və bu cür «qrimlənmiş» nitq heç də səhnə nitqinin «bəzədilməsi» kimi başa düşülmür. Bu isə səhnə sözünün tamaşaçı zalı üçün zəruri olan relyefini təmin edir. Demək öz kökləri ilə məişət danışığı nitqinə bağlanan səhnə nitqi eyni zamanda həm ona adekvat, həm də ondan fərqli olaraq daha normativdir və bu normativlik dramaturqun öz yaradıcılığında istifadə etdiyi xalq dilinin zənginliklərinə əsaslanır. Xalq danışığı dilindən fərqli olaraq, müəllif sözü yığcam, məzmunlu, obrazlı və təsirlidir. Müəllif sözü personajların həyat obrazını, fikir obrazını, düşüncələrini, ideya və səciyyəsinə tam və həm də bədii şəkildə əks etdirir. Müəllif leksikası, obrazları və üslubi isə canlı nitqin ifadə imkanlarını və gücünü konsentrasiya edən bir amil kimi təzahür edir.

Ədəbiyyat

1. Петрови А.Н. Сценическая речь М., Искусство, 1981, 191с.

2. Скворцов Л.И. Теоретические основы культуры речи, М., Наука, 1980, 180с.

Dos. KİFAYƏT GÖZƏLOVA

ADU

ƏSL İNGİLİS MƏNŞƏLİ FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏR

Əsl ingilis mənşəli frazeoloji birləşmələrin adətən müəllifi məlum olmur. Bu, xüsusilə atalar sözlərinə aiddir. Bütün başqa dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də frazeoloji birləşmələrin əksəriyyəti xalqın məhsuludur, yəni xalq tərəfindən yaradılmışdır. Frazeoloji birləşmələr özündə xalqın müdrikliyini, mənəviyyatını və dil duyumunu əks etdirir. Frazeoloji birləşmələrin bir çoxu həmin xalqın adət və ənənələri, tarixi ilə bağlı müəyyən faktları ifadə edir. Məsələn, ingilis xalqının adət və ənənələrini əks etdirən frazeoloji birləşmələrə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

With (by) bell, book and candle - “birdəfəlik”, “həmişəlik”.

Kilsədən ayrılma formalarından biri belə səslənirdi: *doe to the book, quench the candle, ring the bell!*;